

ІЗ ІСТОРІЇ АРХЕОЛОГІЧНИХ З'ЇЗДІВ

У другій половині XIX – на початку XX ст. велике значення для відтворення історичних процесів давноминулих епох мало проведення археологічних з'їздів. Вони почали скликатися у 1869 р. з ініціативи Московського археологічного товариства та його засновника російського археолога, члена-кореспондента Петербурзької Академії наук графа Олексія Уварова (1825–1884). Він же чітко окреслив завдання з'їздів: “...знищити байдужість громадськості до старожитностей, підняти на місцях інтерес до писемних і речових пам'яток, зблизити і об'єднати всіх, хто цікавиться старожитностями, підняти питання про необхідність створення археологічних кафедр при учбових закладах для підготовки кадрів” [Уваров, 1905]. Діяльність О. Уварова була направлена на об'єднання всіх розділів археології в межах однієї науки, що знайшло своє відображення у постановці на з'їздах проблем, які охоплювали період від кам'яного віку до середньовіччя.

На першому з'їзді в Москві (1869) вирішено проводити форуми один раз на три роки по чергово у різних містах, а у тематиці мали переважати доповіді і повідомлення, пов'язані з історією та археологією того регіону, де відбувався з'їзд. Це, безперечно, піднімало інтерес до старожитностей на регіональному рівні, давало поштовх пошуковій роботі.

Всього за період з 1869 по 1911 роки відбулося п'ятнадцять з'їздів у різних містах Росії та України, матеріали яких опубліковано у сорока томах праць. Зважаючи, що українські терени були багаті на пам'ятки старовини, тут відбулося шість з'їздів: двічі в Києві (III – 1874, XI – 1899), Одесі (VI – 1884), Харкові (XII – 1902), Катеринославі (XIII – 1905), Чернігові (XIV – 1908) [Формозов, 1961, с. 14].

Напередодні проведення кожного форуму створювався організаційний комітет (за матеріалами з'їздів він носив назву попередній), який визначав коло проблем, які повинні розглядатися. Питання розсилалися установам, вченим товариствам, науковцям із запрошенням прийняти участь у роботі зібрання. Як правило, за тиждень до відкриття формувалася Рада з'їзду, до якої входили члени оргкомітету, а також делегати від тих установ, чиїх представників не було в оргкомітеті.

З'їзди в середньому тривали більше двох тижнів (напрошується порівняння із сучасними конференціями), почесним головою обирався хтось із царської фамілії. Учасниками, по-перше, ставали делегати, які прибули на з'їзд; по-друге, особи, які отримали від оргкомітету чи Ради з'їзду запрошення на участь в ньому; по-третє, особи, які заявили про своє бажання взяти участь у його роботі, а також ті, хто підготував науковий реферат.

До початку роботи того або іншого з'їзду видавалися наукові збірники. Так, наприклад, до III з'їзду в Києві в 1874 році під редакцією В. Антоновича і Ф. Терновського вийшов “Сборник материалов для исторической топографии Киева и его окрестностей”, у якому подавалися дані про всі відомі на той час старожитності Середнього Подніпров'я. До відкриття XI з'їзду в Києві в 1899 році В. Антонович склав археологічну карту Волинської губернії, у якій повідомив про 15347 курганів (674 із них розкопано), 348 городищ [Антонович, 1900, с. 24]. Взагалі, В. Антонович був одним з найбільш активних учасників зібрань. Лише на дванадцяти форумах, що відбулися до Катеринославського з'їзду 1905 року, виступав більше тридцяти разів. Наприклад, з такими доповідями, як: “О курганах в Юго-Западном крае”, “О типах погребений в курганах Юго-Западного края”, “О погребальных обычаях древлян и тиверцев” [Антонович, 1881, с. 43–49; 1884, с. 125]. За ініціативою В. Антоновича також були видані археологічні мапи Херсонської (В. Ястребов, 1899), Харківської (Д. Багалій, 1902) та Подільської (Ю. Сіцинський, 1909) губерній.

На кожному зібранні лівову частку учасників складали українські делегати. Так, на III з'їзді із 204 учасників 126 були вихідцями з України. Західний регіон, наприклад, репрезентували Е. Калужняцький, Д. Нижинецький, В. Площанський зі Львова, М. Коморошан з Чернівців, Я. Волошинський з Рівного. Виступив з доповіддю і вихідець з Галичини. Я. Головацький “Историко-этнографический очерк Галичины и Угорской Руси”, у якій, зокрема, висловив думку про автохтонність слов'янського населення Закарпаття і входження краю до складу Київської держави за часів правління Володимира Святославовича [Головацький, 1875, с. 1–7]. На I з'їзді (Москва, 1869) Я. Головацький, намагаючись привернути увагу до проведення археологічних досліджень на теренах Західної України, передав для публікації у матеріалах з'їзду записку “Об исследовании памятников русской старины, сохранившихся в Галиции и в Буковине”, головна думка якої полягала в тому, що територія Карпатського підгір'я з давніх давен була заселена слов'янськими племенами, артефакти яких потребують вивчення.

Серед учасників з'їздів завжди були і іноземні вчені-історики, археологи, нумізмати, мистецтвознавці. Переважна більшість з них представляла слов'янські країни. У 1988 р. в Польщі побачила світ монографія М. Бломбергова, у якій окремий розділ присвячено участі поляків в археологічних з'їздах [Blombergowa, 1988]. Участь чеських і словацьких науковців присвятив ряд робіт автор статті [Penyak, 1998, с. 228–231; 2000 с. 86–89]. Серед них Й. Ванкель, К. Кадлец, М. Колар, Л. Нідерле, Й. Піч, Й. Гавелка та інші. Як нам вдалося встановити, XI з'їзд у Києві (1899) був останнім, у якому взяли участь представники слов'янських країн. Однак відповісти на питання, чому це сталося, досить складно. Ймовірно, сюди могли втрутитися певні політичні колізії, зокрема, формування двох військово-політичних блоків – Троїстого союзу і Антанти, розв'язання Першої світової війни.

Засідання на кожному з'їзді відбувалися у пленарному і секційному режимах. На пленарних розглядалися загальні проблеми дослідження старожитностей різних епох. Так, на пленарному засіданні III з'їзду виступили Д. Самоквасов і В. Антонович з доповіддю “Інструкція для проведення розкопок курганів”, у якій наголошували, що “... кожний курган повинен бути описаний, зміряний, необхідно вести щоденник, всі окремі кургани і два чи три з групи досліджених повинні розкопуватися пошаровим зняттям ґрунту, починаючи з вершини до основи” [Труды, 1878, с. 17–18]. Цей документ, безперечно, не втратив своєї актуальності.

Секційні засідання проходили за декількома напрямками, кількість секцій в середньому складала шість-сім. Найбільш поширеними були секції первісних старожитностей; історичної географії і етнографії Росії, України та інших слов'янських земель; суспільний і домашній побут слов'янських народів; церковний побут; руські (українські) пам'ятки мистецтва і живопису; старожитності класичні, візантійські і західно-європейські. Як бачимо, перелік напрямків роботи секцій виходив далеко за рамки археології як науки.

Будь-який учасник з'їзду міг за бажанням взяти участь у роботі однієї або декількох секцій. Дозволялися як усні, так і письмові повідомлення з регламентом в середньому не більше 30 хвилин, робочою мовою була російська. Іноземні учасники виступали на рідній мові, для цього проводилися спеціальні засідання.

Як правило, для учасників і гостей з'їздів влаштовувалися археологічні виставки. В основу виставки, наприклад, на III з'їзді було покладено колекції музею старожитностей університету св. Володимира, яка складалася з двох частин: перша торкалася загальнослов'янської проблематики (первісні старожитності, пам'ятки від прийняття християнства до початку XII ст.); друга присвячена давноруській історії (пам'ятки з кінця XIV ст. до вступу на престол династії Романових, старожитності Київської землі). Для учасників XI з'їзду В. Хвойкою влаштовано екскурсію до передмістя Києва – Китаєво для огляду курганного могильника давноруського часу. Аналогічні виставки, присвячені проведенню археологічних форумів, відбувалися в Одесі (1884), Харкові (1902), Катеринославі (1908).

Не можна не згадати і ще про одну важливу деталь, притаманну роботі кожного з'їзду: перед їх скликанням здійснювалися масштабні археологічні дослідження у тій місцевості, де

проходило зібрання. Наприклад, до і під час III з'їзду проводилися розкопки між селом Гатним і урочищем Теремки (околиця Києва). Тут вивчалось п'ять курганів з метою визначення типу поховального обряду населення, яке проживало у Середньому Подніпров'ї. Археологічному вивченню було піддано також храм святих Бориса і Гліба у Вишгороді. За дорученням оргкомітету XI з'їзду В. Антонович досліджував протягом літніх місяців 1897 і 1898 років поховальний обряд Волині. Він провів розкопки на чотирьох могильниках біля сіл Суража і Брикова Кременецького повіту, Рикані і Красного Дубенського повіту (всього вивчено 43 кургани) [Антонович, 1900, с. 27].

За результатами роботи з'їздів видавалися матеріали у двох-трьох томах, для чого створювався редакційний комітет. До них, наприклад, крім доповідей, включалися протоколи оргкомітету, інструкції по збиранню археологічних, історичних, етнографічних та інших матеріалів тощо. Такий редакційний комітет, наприклад, на III з'їзді очолив професор Київського університету С. Модестов.

На завершення підкреслимо, що проведення археологічних з'їздів, поза всяким сумнівом, сприяло становленню археологічної науки в Україні та Росії і розповсюдженню інтересу до старожитностей давноминулих епох серед широких кіл громадськості. У наш час їх роль успішно перебрали на себе конференції Інституту історії матеріальної культури РАН, Інституту археології НАН України, Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

ЛІТЕРАТУРА

Антонович В.

- 1881 О курганах в Юго-Западном крае // Труды II АС. – СПб. – Вып. II. – С. 43–49.
- 1884 О типах погребения в курганах Юго-Западного края // Труды IV АС. – Казань. – С. 125.
- 1900 Археологическая карта Волынской губернии. – Москва.

Головацький Я.

- 1875 Историко-этнографический очерк Галичины и Угорской Руси // ЖМНП. – № 6. – С. 1–17.

Труды...

- III АС. – Киев. – Т. I. – С. 17–18.

Уварова П. С.

- 1905 Обзор деятельности двенадцати первых АС // Труды XII АС в Харькове. – Москва. – С. 14.

Формозов А. А.

- 1961 Очерки по истории русской археологии. – Москва. – 164 с.

Blombergowa M.

- 1988 Polscy członkowie rosyjskich towarzystw archeologicznych (1839–1914). – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź. – 223 s.

Penyak P.

- 1998 Cesti účastníci archeologickeho deni v Rusku // Casopis spolocnosti pratel starozitnosti. – № 4. – Rocnik 106. – S. 228–231.
- 1999 Cesti účastníci archeologickeho deni v Rusku a na Ukraine // Наш чесько-русинський календар – 2001. – Ужгород. – С. 86–89.

Pavlo PENYAK

FROM THE HISTORY OF ARCHAEOLOGICAL CONGRESSES

Some aspects of activity of Archaeological congresses, which were founded by Archaeological society in Moscow and its head count Uwarov are analyzed at the article. Short characteristic of all 15 archaeological congresses is given. General problems to which the congresses were dedicated are shown. Special attention is paid to congresses, which were organized on the territory of Ukraine, particularly in Kyiv (1874, 1899), Odessa (1884), Kharkiv (1902), Katerynoslav (1905), Chernyiv (1908). Great importance of congresses for development of archaeological science is emphasized.